

Prikaz

Wolfgang Merkel
**Transformacija političkih sustava.
Uvod u teoriju i empirijsko
istraživanje transformacije**

Zagreb, Politička misao, 2011, 552 str.

Transformacija političkih sustava Wolfganga Merkela prvi je i za sada jedini cjelovit udžbenik o politološkom istraživanju transformacije koji uz sistematičan i precizan teorijski dio uzima u obzir i stanje međunarodnog istraživanja toga problemskog sklopa. Većina pojmova i teorijskih pristupa transformaciji u knjizi su prikazani primjerima brojnih komparativnih analiza zemalja diljem svijeta. Usprkos nespornom doprinosu politologiji, kvalitetan prikaz ovakve knjige suočava se s kušnjom kako je primjereno ocijeniti, s obzirom na to da je nije moguće usporediti s nekim sličnim štivom. Kako sam autor kaže, ne postoji na engleskom, ni na bilo kojemu drugom europskom jeziku, sličan udžbenik o preobrazbi političkih sustava koji bi ujedno uzeo u obzir i stanje međunarodnog istraživanja transformacije.

Wolfgang Merkel rođen je 1952. u malom bavarskom gradu Hofu. Studirao je političke znanosti, povijest, međunarodne odnose, pa čak i sport na prestižnim europskim sveučilištima poput onih u Heidelbergu i Bologni. Doktorsku disertaciju piše pod mentorstvom glasovitog politologa Klausa von Beymea, kojemu i posvećuje

Transformaciju političkih sustava. Kasnije ga istraživački i predavački rad vraća na Hajdelberško sveučilište, a ne zaobilazi ni sveučilišta u Mainzu, Madridu te Harvard. Od 2004. godine radi kao profesor komparativne politike i istraživanja demokracije na Humboldtovu sveučilištu u Berlinu. Što se tiče važnijih znanstvenih projekata, treba istaknuti da je suvoditelj nekoliko međunarodnih projekata te dugogodišnji voditelj istraživačkog odjela *Demokracija: strukture, postignuća i izazovi* u istraživačkom centru društvenih znanosti u Berlinu, a prošle godine postao je predsjednik *Leibnizova instituta za globalne i regionalne studije* u Hamburgu. Valja spomenuti kako Merkel javno zastupa tezu da se ne treba vraćati tradicionalnoj državi koja troši i ubire poreze ili pak državi blagostanja, već se treba okrenuti konceptu *enabling state* – državi koja omogućuje ljudima da ostvare svoje potencijale, što treba povezati s regulacijom financijskih tržišta. Nadalje, smatra da se Europska unija previše bavi tzv. “neoliberalnom deregulacijom” svih vrsta tržišta, a manje se usmjerava na pozitivnu integraciju koja bi razvila ekonomsko upravljanje.

Knjiga *Transformacija političkih sustava* pisana je, kako sam autor naglašava, za širu publiku. Čak i neke na prvi pogled samorazumljive pojmove Merkel jednostavnim rječnikom opisno razlaže pozivajući se na autoritete, te stoga velik dio knjige čini uistinu dostupnim i nestručnom čitateljstvu. Na početku predgovora autor objašnjava da pod pojmom *transformacija* shvaća temeljitu promjenu političkih režima, društvenih poredaka i privrednih sustava. Predmet knjige je prijelaz iz jednoga u načelno drugačiji poredak: prijelaz

iz diktatura u demokracije, iz planskoga i zapovjednog gospodarstva u tržišnu privredu te preobrazba društava iz zatvorenih u otvorena.

Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja, uz zaključno poglavlje intrigantnog naslova *Pogled u budućnost: vraćaju li se diktature?*.

Prvo poglavlje, pod naslovom *Teorija*, na stotinjak stranica, pravo je udžbeničko štivo za svakog studenta fakulteta društvenog smjera. Jasno, precizno i koncizno Merkel izlaže tipologiju političkih sustava, teorije i faze transformacije te razjašnjava pojmove vezane uz transformaciju. Usredotočuje se na osam temeljnih pojmova – vlada, režim, država, sustav, mijenjanje režima, promjena režima, tranzicija i transformacija. Konciznost opisa navedenih pojmova s jedne je strane mana, a s druge prednost. U kratkom paragrafu o državi autor čitatelju pruža temeljne informacije o pojmu, ključne za teoriju transformacije, što je informiranom čitatelju dovoljno, no, s druge strane, neambicioznog studenta ostavlja u neznanju. Primjerice, nigdje se ne spominje princip teritorijalnosti, suverenost država ili pak činjenica da se država kao zasebni aparat pojavljuje tek u novome vijeku. Merkel državu stavlja u odnos s režimom i naglašava da kad se promijeni režim, manje se mijenja sam organizacijski oblik države od definicije onoga što je legitimna ili nelegitimna primjena sredstava državne prisile. Dok se u procesu političke transformacije mijenjaju norme i načela koja su konstitutivna za režim, formalne strukture države često bivaju pošteđene od usporedivih procesa promjene.

Poneki bi čitatelj knjizi mogao prigovoriti upravo zbog nerazmjera između teorij-

skog i “primijenjenog”, analitičkog dijela knjige. No ona i ne pretendira na to da ponudi opsežan teorijski pregled, nego sadrži relativno kvalitetne uvodne informacije o središnjim pojmovima i najvažnijim teorijskim pristupima vezanim uz istraživanje transformacije. Treba ipak napomenuti da će oni teorijski ambiciozniji svoje apetite morati zadovoljiti nekim drugim štivom.

Drugo poglavlje nosi naslov *Valovi demokratizacije u 20. stoljeću*. Slijedeći Huntingtonovu periodizaciju velikih valova demokratizacije i autokratizacije, Merkel ovo poglavlje dijeli na *prvi val demokratizacije (1828-1922/1926) – nastanak demokracije* – kojem, nažalost, posvećuje samo jedan mali odlomak, zatim na *prvi autokratski protuval (1922/1926-1942) – slom demokracija* – koji je nešto opširnije prikazan, ponajprije komparativnom analizom demokracija između 1920. i 1938. Berga Schlossera i De Meuera. Zadnji dio poglavlja, ujedno i najelaboriraniji, posvećen je *drugom valu demokratizacije (1943-1962)*, s posebnim osvrtom na poslijeratne demokracije u Njemačkoj, Italiji i Japanu. Najveće su zamjerke ovom poglavlju što je gotovo zanemaren prvi val demokratizacije i potpuno izostavljen *drugi autokratski protuval (1958/1962-1974)*, koji je također dio Huntingtonove periodizacije.

Trećem valu demokratizacije posvećena su naredna četiri poglavlja. Obrađen je kronološkim redosljedom na primjerima iz Južne Europe, Latinske Amerike, Istočne i Jugoistočne Azije te Istočne Europe. Problematika *trećeg vala demokratizacije* čini okosnicu knjige, njezin najveći i ključni dio, te predstavlja vrlo zahtjevan, opsežan, i komparativno hvalevrijedan poduhvat. Međutim izostavljanje Afrike, koju je ipak

“dotakao” val demokratizacije, čini svjetsku sliku o trećem valu pomalo krnjom. Sva četiri dijela svijeta obrađena su po gotovo jednakom principu – kronološki, i to od klasifikacije *tipova autoritarnih režima* (osim poglavlja o Istočnoj Europi koje se bavi posebnom problematikom transformacije u Istočnoj Europi) preko *prijelaza u druge režime* pa sve do *institucionalizacije* i na kraju *konsolidacije*.

Autor dakle započinje s Južnom Europom jer je treći val demokratizacije, koji Huntington smješta u razdoblje od 1974. do 1995. godine, potekao upravo iz nje. Polazeći od autoritarnih režima u Grčkoj, Portugalu i Španjolskoj, Merkel daje izvrstan povijesno-politički uvid u zbivanja u toj regiji. Na kraju zaključuje kako ima jasnih naznaka da se proces akumulacije legitimnosti u Južnoj Europi odvijao u obrnutim fazama: dok se u Njemačkoj, Italiji i Japanu potpora demokraciji u velikoj mjeri gradila najprije preko nespecifične potpore zasnovane na društveno-ekonomskoj učinkovitosti, u Južnoj je Europi neposredno nakon 1974. izgrađena ponajprije difuzna potpora, a specifična se potpora gradila tek s vremenskom odgodom i u manjoj mjeri.

Treći val demokratizacije u Latinskoj Americi poglavlje je koje je Merkel napisao u suradnji s Peterom Thieryjem, profesorom na *Institutu za političku znanost i društvena istraživanja* koji se nalazi na Sveučilištu Julius-Maximilians u Würzburgu. Argentina, Čile, Peru, Venezuela, Nikaragva i Meksiko obrađeni su, kako je ranije navedeno, kroz četiri segmenta. Prije svega, Merkel klasificira tipove autoritarnih režima u navedenim državama, zatim se usredotočuje na prijelaznu fazu u drugim režimima te završava institucionaliza-

cijom i konsolidacijom. Unatoč istaknutim razlikama među državama Latinske Amerike, postoje i neka obilježja koja su, smatra Merkel, zajednička čitavoj Latinskoj Americi. Elementi poliarhije jednoznačno se ubrajaju u jake strane novih demokracija, a javna arena, uz neka ograničenja, čini glavno uporište demokratskog razvoja. Slabosti svih latinskoameričkih demokracija ponajprije su na području pravne države: njezine dvije dimenzije, važenje građanskih sloboda i prava te horizontalna odgovornost, u Latinskoj Americi nedovoljno su ostvarene.

Treći val demokratizacije u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji Merkel je napisao u suradnji s Aurelom Croissantom, istaknutim profesorom političke znanosti i prodekanom za istraživanje na Fakultetu ekonomije i društvenih znanosti na Sveučilištu Ruprecht-Karls u Heidelbergu. Filipini, Južna Koreja, Tajvan, Tajland i Indonezija također su prikazani kroz spomenuta četiri segmenta, sa zaključkom koji donosi *usporedbu konsolidacija* i poglavljem koje postavlja intrigantno pitanje o kojem se često raspravlja: *postoji li “azijski oblik” demokracije?*. Simptomatično je da različiti autokrati i ideolozi Istočne Azije iznose tezu o kulturno specifičnoj varijanti istočnoazijske demokracije, što je ponajprije posljedica težnje da legitimacijski osiguraju vlastitu nedemokratsku praksu vladavine. Stoga treba odbaciti oznaku “azijske demokracije”, smatra Merkel, kao legitimnog oblika demokratske vladavine, jer su upravo njezina navodna razlikovna obilježja njezini nedostaci. Klijentelizam, korupcija, kršenje podjele vlasti od strane izvršne vlasti, podčinjavanje (građanskog) društva supremaciji države ili ideološ-

ki obrazloženo ograničenje individualnih sloboda nisu regionalne posebnosti demokracije, nego njezine povrede koje nadilaze regije i kulture.

Treći val demokratizacije u Istočnoj Europi Merkel počinje poglavljem naslovljenim *Posebna problematika transformacije u Istočnoj Europi*. Naglašava da se, sa stajališta teorije transformacije, promjene sustava u Istočnoj Europi znatno razlikuju od transformacija u Južnoj Europi (od 1974), Latinskoj Americi (od 1983) i Istočnoj Aziji (1983), koje se ubrajaju u treći val demokratizacije. Načelna razlika između istočnoeuropskih i svih ostalih promjena sustava jest u “problemu” ili, oštrije formulirano, u “dvojni istodobnosti”. U ovom poglavlju Merkel je najviše pažnje posvetio Mađarskoj, Poljskoj, Rusiji i Bjelorusiji, tek se kratko osvrnuvši na Balkan (bez “Jugoslavije i njezinih država sljednica”), što će možda razočarati neke domaće čitatelje.

Budući da je dosad najviše riječi bilo o unutarnjim procesima demokratizacije, sedmi dio knjige na pedesetak se stranica bavi *demokratizacijom izvana*. U istoime-nom poglavlju Merkel naglašava da su demokratizacija i promjena režima ponajprije unutarnji procesi, jer društva i političke aktere ponajprije transformiraju “unutarnji akteri”. Država i društvo ne mogu se održivo demokratizirati bez njih, a još manje protiv njih. Ipak, transformacija sustava u demokraciju može se izvana inspirirati, inicirati, poduprijeti, promicati, a ponekad i kratkoročno iznuditi. Demokratizacija izvana ponekad se i otežavala ili čak sprečavala kad su to zahtjevali ekonomski ili strateški interesi velikih sila (primjerice SAD-a u Latinskoj Americi ili Sovjetskog

Saveza u Africi). Merkel znatan dio ovog poglavlja posvećuje *promicanju demokracije*, no naglašava da ne znamo funkcionira li uistinu takvo međunarodno promicanje, s obzirom na to da umijeće vrednovanja potpore demokraciji još nije dostiglo umijeće vrednovanja stanja demokracije. Sve dok se ne riješi mikro-makro slagalica i sve dok se i u rafiniranim multivarijantnim regresijskim analizama unutarnji čimbenici demokratizacije ne budu mogli uvjerljivo izolirati od varijabli vanjskog utjecaja, nije zajamčeno utvrđivanje istine što se zahtijeva od znanosti. Međutim, to ne isključuje mogućnost da na razini opisnog shvaćanja pojedinih strategija i mjera spoznamo učinke u konkretnim kontekstima. Merkel se dalje osvrće i na *demokratizaciju “kroz” rat* te smatra da je uspjeh mirnog promicanja demokracije nesiguran, vremenski odgođen i ovisan o brojnim preduvjetima. Polazeći od Kanta, Merkel radi toga te radi pronalaženja odgovora na to, na više razina kompleksno, pitanje demokratizacije i rata, postavlja tri pitanja te ih povezuje ne bi li došao do odgovora – *empirijski: što znamo?, pravo: što smijemo činiti? te moral: što trebamo činiti?*. Vrlo zanimljivo ali, nažalost, i prekratko poglavlje ne nudi definitivne i opsežne odgovore, ali je ipak izvrstan uvodni pregled ovog problema.

Zadnji, ujedno i najkraći dio, progno- stički pogledava u budućnost i postavlja pitanje: *vraćaju li se diktature?*. Empirijska podloga za pronalaženje odgovora na to intrigantno pitanje nalazi se u potpitanjima:

– *Analiza prošlosti*: je li povlačenje demokracije – koje prognoziraju *Freedom House*, Larry Diamond i drugi – utemelje-

na dijagnoza ili samo statistički artefakt, nastao promjenom teorijskih paradigmi u istraživanju političkih režima?

– *Dijagnoza sadašnjosti*: koji se trendovi mogu spoznati u razvoju triju tipova režima – demokracije, hibridnih režima i autokracije?

– *Prognoza budućnosti*: koji teorijski uvidi u mehanizme reprodukcije političkih režima mogu empirijsku dijagnozu sadašnjosti preobraziti u prognozu budućnosti?

Analiza razdoblja od 1995. do 2006. pokazuje da se otprilike jednak broj zemalja kretao iz nestabilnih hibridnih režima u pravcu demokracije, kao i u pravcu autokracije. Prema Merkelovim tezama, ne može se očekivati da će se broj autokratskih režima sljedećih godina znatno smanjiti. Spomenutu postavku o potiskivanju demokracije Larryja Diamonda i *Freedom Housea* ne potkrepljuju ni brojke ni teorijski argumenti. Zasad ne treba očekivati “suprotan val”, ali ni četvrti val demokratizacije. Većina će zemalja, smatra Merkel, srednjoročno teško promijeniti karakter svog režima. Mnogo toga govori u prilog održanju *statusa quo*. Merkel zaključuje kako je globalno natjecanje privremeno zamrznuto. Rečenica “no to nije kraj” ujedno je i kraj *Transformacije političkih sustava*.

Prije zaključnih razmatranja treba spomenuti dvije stvari koje bi se možda mogle razmotriti za iduće izdanje. Na kraju knjige nalazi se popis literature i kazalo imena. Međutim, bilo bi korisno da ovako opsežan udžbenik ima i kazalo pojmova te popis grafičkih prikaza i tablica. Grafičkih prikaza/tablica u knjizi, nažalost, nema previše, što je čini manje atraktivnom, posebno za studente. Autor bi možda mo-

gao razmisliti o tome da u naredno izdanje uvrsti više vizualno dojmljivijih sadržaja, osobito stoga što knjiga prije svega ima udžbenički karakter. Druga opaska odnosi se na sažetke. Naime, postoji nekoliko sažetaka u knjizi, ali se pojavljuju nelogično i nasumično, samo na nekoliko mjesta. Bilo bi svakako korisno dodati sažetke barem na kraju svakog od sedam poglavlja.

Dvije su najveće prednosti ove knjige/udžbenika u domaćem kontekstu. Prije svega, kao što je već naglašeno, knjiga uistinu jest napisana za širu publiku. “Ona se obraća studentima i nastavnicima političke znanosti, ali i sociologije, povijesti i ekonomskih znanosti. Od njezina čitanja mogu, osim toga, imati koristi elite koje politički odlučuju i zastupnici zahtjevnog novinarstva.” Kao što je na početku spomenuto, knjiga je jedinstvena po tome što ne postoji ni jedan sličan udžbenik o transformaciji političkih sustava. Posebno je za domaće studente važno njegovo izdavanje na hrvatskom jeziku, jer se nerijetko susreću s problemom nedostatka znanstvene i stručne literature na vlastitom jeziku.

Naposljetku ipak valja spomenuti da Merkel u predgovoru hrvatskom izdanju, iz kojeg je vidljiva njegova povezanost s Hrvatskom i kolegama iz Hrvatske, navodi kako knjiga čitateljima neće samo omogućiti pogled preko granice, već će i pripomoći da se bolje razumiju razvojni procesi u Hrvatskoj i susjednim državama. No, nažalost, u poglavlje *Odozgo kontrolirana promjena sustava: Balkan* “nisu uključene Jugoslavija i njezine države sljednice”. O tim državama govori se vrlo kratko, i to na kraju, u sažetku poglavlja *Treći val demokratizacije: Istočna Europa*. Merkel tu navodi da se zemlje prve skupine (Slove-

nija, Češka, Estonija, Mađarska, Hrvatska, Poljska, Litva, Slovačka) mogu smatrati konsolidiranim. Bugarska, Letonija i Rumunjska pripadaju drugoj skupini i sljedećih bi godina mogle napredovati do prve lige. Makedonija, Albanija, Srbija i Crna Gora, kao i Bosna i Hercegovina pripadaju trećoj skupini nekonsolidiranih izbornih demokracija. Rusija i Moldavija spadaju u jako defektne demokracije, odnosno poluautoritarne režime s donekle demokratskim izborima, dočim se Bjelorusija pod Lukašenkom reautokratizirala. U tom istom paragrafu Merkel kaže da su "Hrvatska, Letonija, Bugarska i Rumunjska na najboljem putu da se konsolidiraju premda se problemi poput korupcije, organiziranog kriminala i slabosti pravosuđa ne mogu lako prevladati", što njegovu prvotnu tezu o konsolidiranoj Hrvatskoj čini manje jasnom. Moglo bi se stoga postaviti pitanje, koje zacijelo nije bitno u sklopu čitave knjige, ali jest nama: je li se Hrvatska po Merkelovu sudu konsolidirala ili nije?

Usprkos navedenim manjkavostima *Transformacija političkih sustava* vrijedan je doprinos ne samo biblioteci "Politička misao", koja je prepoznala važnost izdavanja ovakvog udžbenika, već i društvenoj znanosti u Hrvatskoj općenito.

Bojana Klepač-Pogrmilović

Prikaz

Lidija Kos-Stanišić
**Latinska Amerika
 i suvremeni svijet**

Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2010,
 181 str.

Knjiga *Latinska Amerika i suvremeni svijet* Lidije Kos-Stanišić, izvanredne profesorice na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, analizira politička obilježja Latinske Amerike koja tu regiju čine posebnom u suvremenoj međunarodnoj zajednici. Riječ je o jednoj od najvažnijih i najbogatijih svjetskih regija u kojoj se nalaze velike rezerve nafte, bakra, cinka, kalija, željeza, slatke vode i alternativne energije. No goleme potencijale Latinske Amerike prate i velika ograničenja kao što su nagomilani socijalni problemi, kriminal i trgovina narkoticima. Pored toga čitava je regija u prošlosti bila sinonim za političku nestabilnost i osobne diktature. U hrvatskoj političkoj znanosti rijetko se obrađuju politički procesi u Latinskoj Americi, a osobito nedostaju analize odnosa tog dijela svijeta s drugim svjetskim regijama. Povijesti i politici Latinske Amerike posvećeno je tek nekoliko znanstvenih radova, a među njima valja izdvojiti monografiju *Latinska Amerika: povijest i politika* koju je također napisala Lidija Kos-Stanišić.

Knjiga je podijeljena na šest poglavlja, obogaćenih brojnim tabličnim prikazima podataka. Prvo poglavlje obrađuje temeljne karakteristike latinskoameričke regije. Ter-